

VAN HOLLE WEG TOT BRUSSELPPOORT

DE ABDIJSTRAAT ARCHEOLOGISCH ONDERZOCHE

Clement CATELINE, Wouter DE MAEYER &
Bart CHERRETTE

Op het einde van 2014 en in de eerste helft van 2015 voerde de archeologische dienst van SOLVA in opdracht van stad Geraardsbergen een gefaseerd archeologisch onderzoek uit in de Abdijstraat te Geraardsbergen. Verwacht werd dat de ondergrond op deze locatie nog heel wat informatie over de vroegste geschiedenis van de stad en over de stadsontwikkeling zou kunnen aan het licht brengen. Op basis van historisch kaart- en beeldmateriaal en geschiedkundige bronnen was reeds bekend dat zich hier de Brusselpoort bevond. Het onderzoek verschaftte onder meer inzicht in het uitzicht en de datering van de Brusselpoort. Daarnaast bleek ook duidelijk dat er voorafgaand aan de bouw van de poort een gekasseide holle weg¹ aanwezig was op deze locatie.

Inleiding

Het archeologisch onderzoek gebeurde naar aanleiding van de heraanleg van de Abdijstraat en het plaatsen van een nieuw gescheiden rioleringsstelsel. Op basis van de historische context achtte het Agentschap Onroerend Erfgoed een archeologisch onderzoek noodzakelijk. Dit onderzoek vond plaats voorafgaand aan de werken. De verwerking van de gegevens werd onlangs afgerond en resulteerde in een rapport². In dit artikel zal, na een korte introductie op de verschillende visies aangaande de stadsontwikkeling zoals die in recente jaren door verscheidene auteurs werd beargumenteerd, ingegaan worden op de voornaamste

resultaten van het onderzoek.

Verskillende visies op de stadsontwikkeling van Geraardsbergen

Over de vroegste geschiedenis en de stadsontwikkeling van Geraardsbergen verschenen in recente jaren verscheidene artikels van diverse auteurs³, elk met eigen accenten, interpretaties en invalshoeken. Dit artikel heeft geenszins de bedoeling een exhaustieve beschrijving van de geschiedschrijving over de vroegste geschiedenis van de stad na te streven. We sommen hieronder evenwel de voornaamste krachtlijnen op die in deze artikels aan bod kwamen, om de resultaten van het archeologisch onderzoek tegen deze achtergrond te kunnen

plaatsen en stof tot nadenken aan te reiken. Voor meer gedetailleerde info verwijzen we naar de desbetreffende artikels en bijhorende bibliografie aldaar.

Het ontstaan van Geraardsbergen als stad situeert zich volgens de traditie⁴ tussen 1067 en 1070. Op dat ogenblik zou Boudewijn VI, graaf van Vlaanderen en Henegouwen, een stuk land van Gerald/Gerold in de parochie Hunnegem gekocht hebben om er een stad te stichten.⁵ De graaf schenkt een deel van het allodium aan de heer van Boelare, waarop deze gebruiksrechten schenkt op weiden en bossen aan de inwoners van Geraardsbergen.⁶ De stad krijgt de naam Geraldtsbergen/Geroldtsbergen en om ze aantrekkelijk te maken om er te komen wonen en werken

1. Een holle weg is een weg of pad waarvan het wegdek lager ligt dan het omliggende land. Eeuwenlang gebruik van hetzelfde pad, te voet of met paard en kar, leidde tot een natuurlijk erosieproces. Losgewoelde aarde spoelde af met het regenwater en op die manier diepte de weg zich jaar na jaar verder uit.
2. Voor meer info over dit project: <http://www.so-lva.be/geraardsbergen-abdijstraat-0>
3. We beperken ons voor het overzicht tot het werk van M. COCK & G. VAN BOCKSTAELE, *Gezicht op de steden Aalst, Ninove en Geraardsbergen. Verklarende teksten bij de uitgave van de originele stadsplattegronden van Jacob van Deventer (circa 1565)*, in: *Het Land van Aalst* 60, 4, 2008, p. 67-95. Hierop verder bouwend de publicatie van het artikel van D. VAN DE PERRE, *De stedenbouwkundige ontwikkeling van Aalst, Ninove en Geraardsbergen tot 1500. Een vergelijkende studie*, in: *Het Land van Aalst* 63, 1, 2011, p. 39-78. Daarnaast bracht *Gerardimontium* het boek uit: J. DE RO, D. SURDIACOURT, M. VAN TRIMPONT, J. COPPENS, L. BEECKMANS, N. DE BROUWER, N. VAN LIEFFERINGE & G. WELLEMAN, *De Muur rond Geraardsbergen. Van gesloten naar open stad*, Geraardsbergen, 2009. Tot slot nog een belangrijke bijdrage over dit onderwerp door M. COCK, *Sint-Bartholomeusreliëken van Lipari (Italië) tot in Geraardsbergen*, in: *Het Land van Aalst* 67, 2, 2015, p. 93-132 en door D. VAN DE PERRE, *De relatie tussen de parochiekerken Sint-Bartholomeus en Sint-Lucas te Geraardsbergen*, in: *Het Land van Aalst* 67, 4, 2015, p. 245-282.
4. Een belangrijke kanttekening bij dit stichtingsverhaal, die alle auteurs ook aanhalen, is dat er hiervan geen eigentijdse bronnen meer bewaard zijn en dat een geografische, historische, archeologische en linguïstische aanpak nagenoeg volledig ontbreekt. De verschillende auteurs hebben getracht om hier verandering in te brengen.
5. M. COCK & G. VAN BOCKSTAELE, *Gezicht op de steden Aalst, Ninove en Geraardsbergen...*, p. 73.
6. J. DE RO e.a., *De Muur rond Geraardsbergen...*, p. 31.

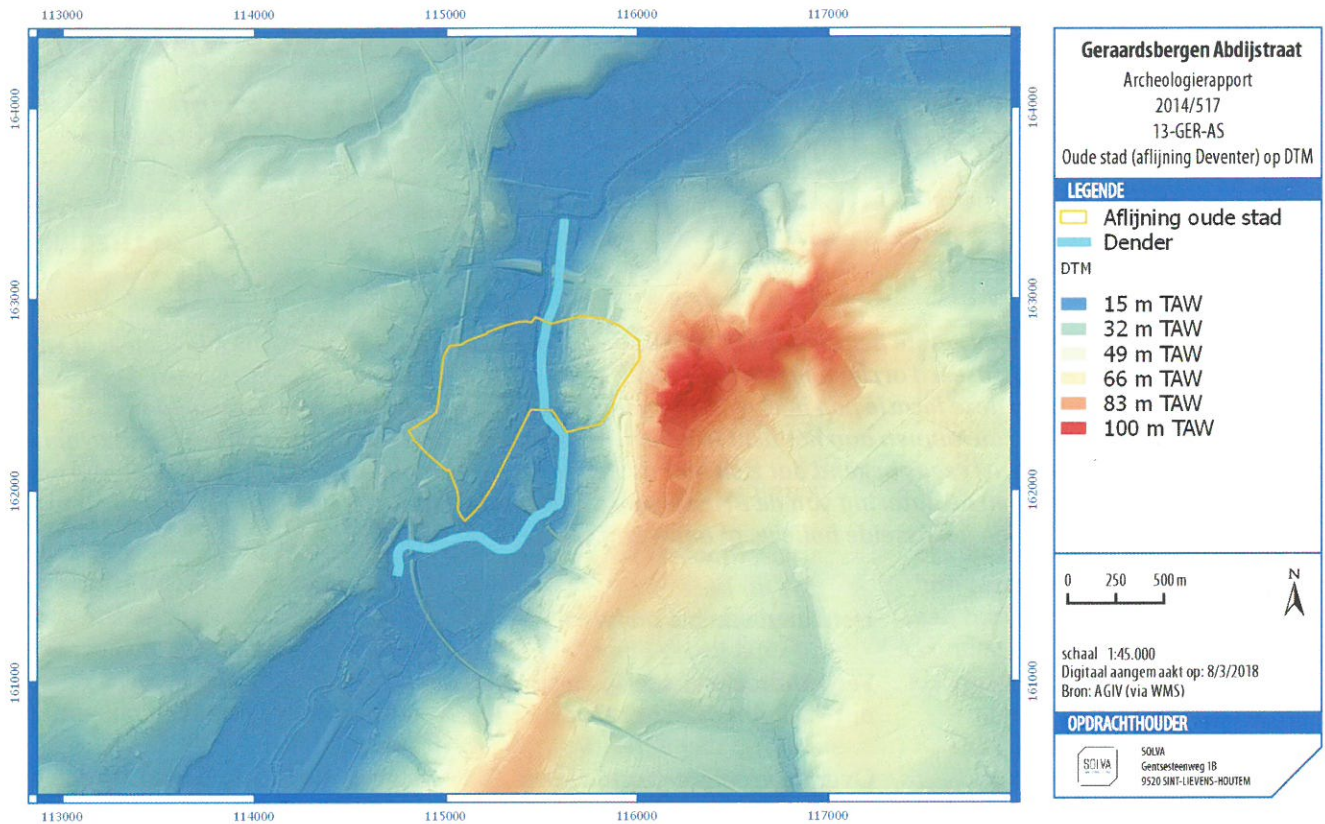

Fig. 1: De 16de-eeuwse omwalde stad, zoals afgebeeld op de kaart van Jacob van Deventer, geprojecteerd op het digitaal terrein model (DTM).

verleent de graaf ook een verre-gaande rechtszekerheid op burgerlijk vlak.⁷

Hunnegem zou een oud domeincentrum geweest zijn. De ligging van de kerk, bij de Oude Dender, toont immers een vroege oorsprong aan. Als de grenzen van de latere parochie dezelfde zijn, zou het domein ca. 400 ha groot zijn geweest. Zeker is dat Hunnegem rond 1100 al een structuur in ontbinding was. Het hof en de heren zijn verdwenen en de kerk verliest het statuut van hoofdkerk.⁸ Mogelijk is hun rol overgenomen door de heren van Boelare die al rond 972 in de bronnen vermeld worden en hebben deze de domeinstructuur vervangen door het Land en de Baronie van Boelare. Alleszins lijkt er geen continuïteit tussen het domein Hun-

negem en de stad Geraardsbergen te zijn. Er is geen enkele overeenkomst in de naamgeving. De naam van de stad is bovendien ouder dan het stichtingsverhaal en komt voor het eerst voor in de bronnen rond de jaren 1034-1058. De toekenning van stadsrechten in 1068 zal dus eerder een impuls gegeven hebben aan een reeds bestaande nederzetting.⁹ De rol van de geografie wordt door alle auteurs onderstreept. Zo geeft de bevaarbare Dender Geraardsbergen aansluiting met het noorden. Parallel ermee ligt een weg die voor een verbinding met Aalst en Gent zorgt. Op deze locatie is de vallei van de Dender ook vrij smal wat er voor zorgt dat ze gemakkelijk over te steken is (Fig. 1). Een weg verbindt daarnaast Geraardsbergen met Oudenaarde in het westen en

Brussel in het oosten. Bovendien biedt de steile rechteroever een niet overstroombare en goed verdedigbare positie met een goed uitzicht over de vallei.¹⁰

De oudste kern van Geraardsbergen is volgens M. Cock, G. Van Bockstaele en D. Van de Perre (Fig. 2) dan ook terug te vinden op de steile rechteroever van de Dender onder de top van de Oudenberg. Het omvat het volledige, bijna cirkelvormige, stadsdeel dat op de kaart van Jacob van Deventer omwald is. Twee verkeersassen, die loodrecht op elkaar staan verdelen de cirkel in vier kwadranten. In het tweede en derde kwadrant is er verder sprake van een spontaan stratenplan dat uitwaaiert vanaf het marktplein, de zone waar zij de oudste kern van de stad situeren.¹¹ D. Van de Perre

7. M. COCK & G. VAN BOCKSTAELE, *Gezicht op de steden Aalst, Ninove en Geraardsbergen...*, 2008, p. 73.

8. D. VAN DE PERRE, *De stedenbouwkundige ontwikkeling van...*, p. 50.

9. *Ibidem*, p. 51-52 & Cock et al., 2008, p. 74-75.

10. M. COCK & G. VAN BOCKSTAELE, *Gezicht op de steden Aalst, Ninove en Geraardsbergen...*, p. 74 en J. DE RO e.a., *De Muur rond Geraardsbergen...*, p. 56.

11. M. COCK & G. VAN BOCKSTAELE, *Gezicht op de steden Aalst, Ninove en Geraardsbergen...*, p. 75.

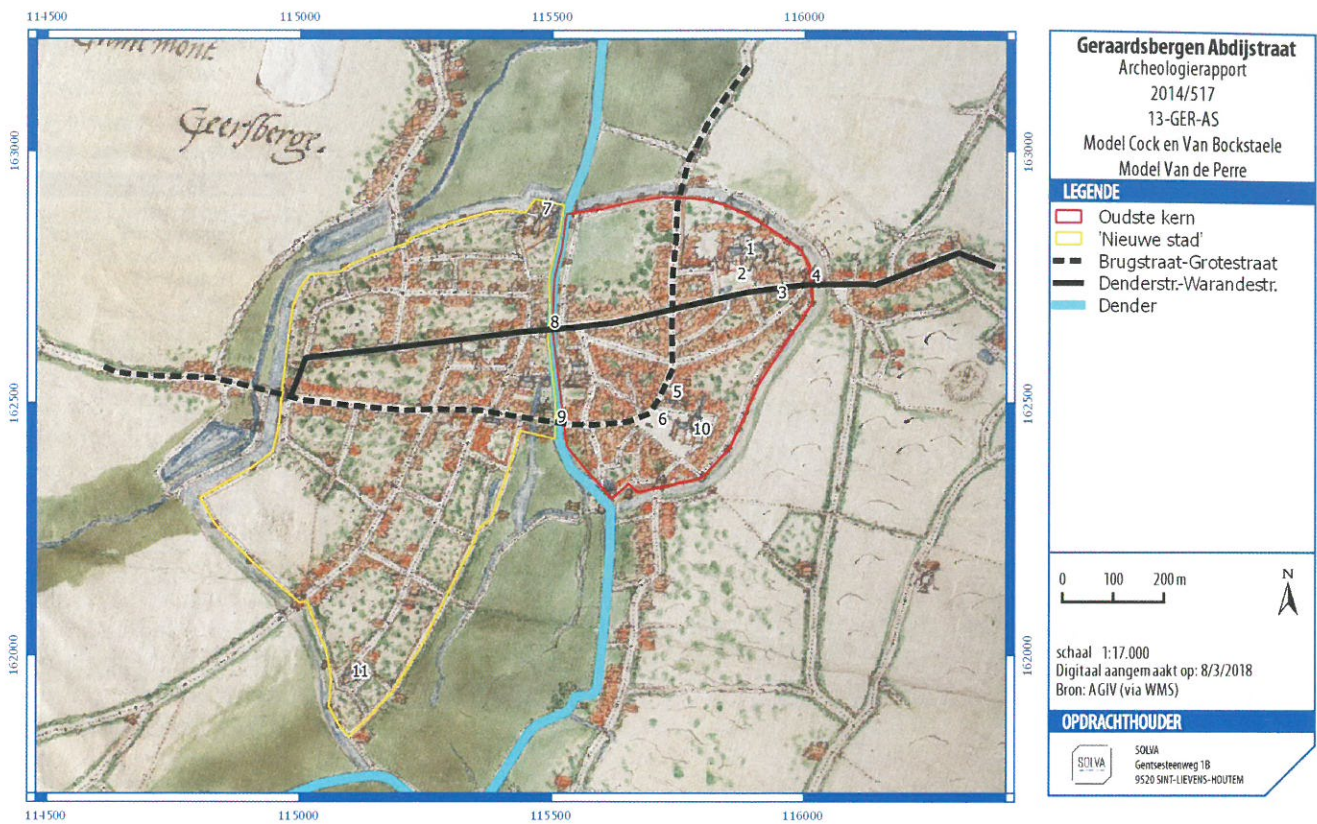

Fig. 2: Het model van de stadsontwikkeling volgens M. Cock & G. Van Bockstaele en D. Van de Perre. 1: Sint-Lucaskerk en Sint-Adriaansabdij; 2: Plein voor de abdij; 3: Woning familie Damman; 4: Brusselpoort; 5: Schepenhuis; 6: Markt; 7: Burcht; 8: Nieuwe brug; 9: Oude brug; 10: Sint-Bartholomeuskerk; 11: kerk Hunnegem

beschouwt terecht de aanwezigheid van een markt als de motor voor de ontwikkeling van een nederzetting tot een stad. De kruising van de Dender met een landweg van regionaal of interregionaal belang (Grotestraat, Brugstraat, Vredestraat, Boelarestraat) zal volgens de auteur zeker een gunstig effect gehad hebben.¹² De Markt zelf is een pleinvormige verbreding van deze weg, waar men vrij snel het schepenhuis en de Sint-Bartholomeuskerk (vóór 1096) opricht. D. Van de Perre stelt dan ook dat de zone van de Markt het economische, politieke en kerkelijke centrum van deze stad is.¹³ M. Cock gaat in zijn artikel over de Sint-Bartholomeusreliëken dieper in op de oorsprong en het statuut van de verschillende kerken in het

hedendaagse Geraardsbergen. Hij vermeldt dat de kerken van Geraardsbergen en Boelare in 1096 nog afhankelijk van die van Hunnegem en dus eraan ondergeschikt zijn. De huidige locatie van deze kerken gaat volgens hem met zekerheid ook terug tot de locatie ervan in 1096.¹⁴ Niets wijst er bovendien op dat de kerk van Geraardsbergen in de eerste helft van de 11de eeuw (oudste vermelding van de naam Geraardsbergen) nog niet bestaan zou hebben.¹⁵ Op dat moment liggen de verschillende kerken bovendien nog in het toenmalige Duitse rijk.¹⁶ Uit een pauselijke brief uit 1182 blijkt bovendien dat, ongeveer een eeuw na de toekenning van de stadsrechten aan de inwoners van Geraardsbergen in 1067-1070,

de kerk van Geraardsbergen eigen parochierechten heeft verworven en niet langer ondergeschikt is aan de kerk van Hunnegem. De kerk wordt in deze brief ook voor het eerst als Sint-Bartholomeuskerk vermeld. Over de wijding van deze kerk ontbreken archivalische bronnen.¹⁷ Toch is het volgens Cock mogelijk dat dit al gebeurde in de eerste helft van de 11de eeuw en dit gezien de Bartholomeusinteresse vanuit de rijkskerk van de Ottoonse keizers en hun opvolgers. Hij beargumenteert in zijn artikel dat dit meer waarschijnlijk is dan een verbinding met het toekennen van de stadsrechten. In het graafschap Vlaanderen wordt de Bartholomeusverering immers niet gestuurd door de Vlaamse graven, maar eerder door lokale

12. D. VAN DE PERRE, *De stedenbouwkundige ontwikkeling van...*, p. 63.

13. *Ibidem*, p. 52.

14. M. COCK, *Sint-Bartholomeusreliëken van Lipari...*, p. 115.

15. *Ibidem*, p. 116-119.

16. *Ibidem*, p. 119.

17. *Ibidem*, p. 120.

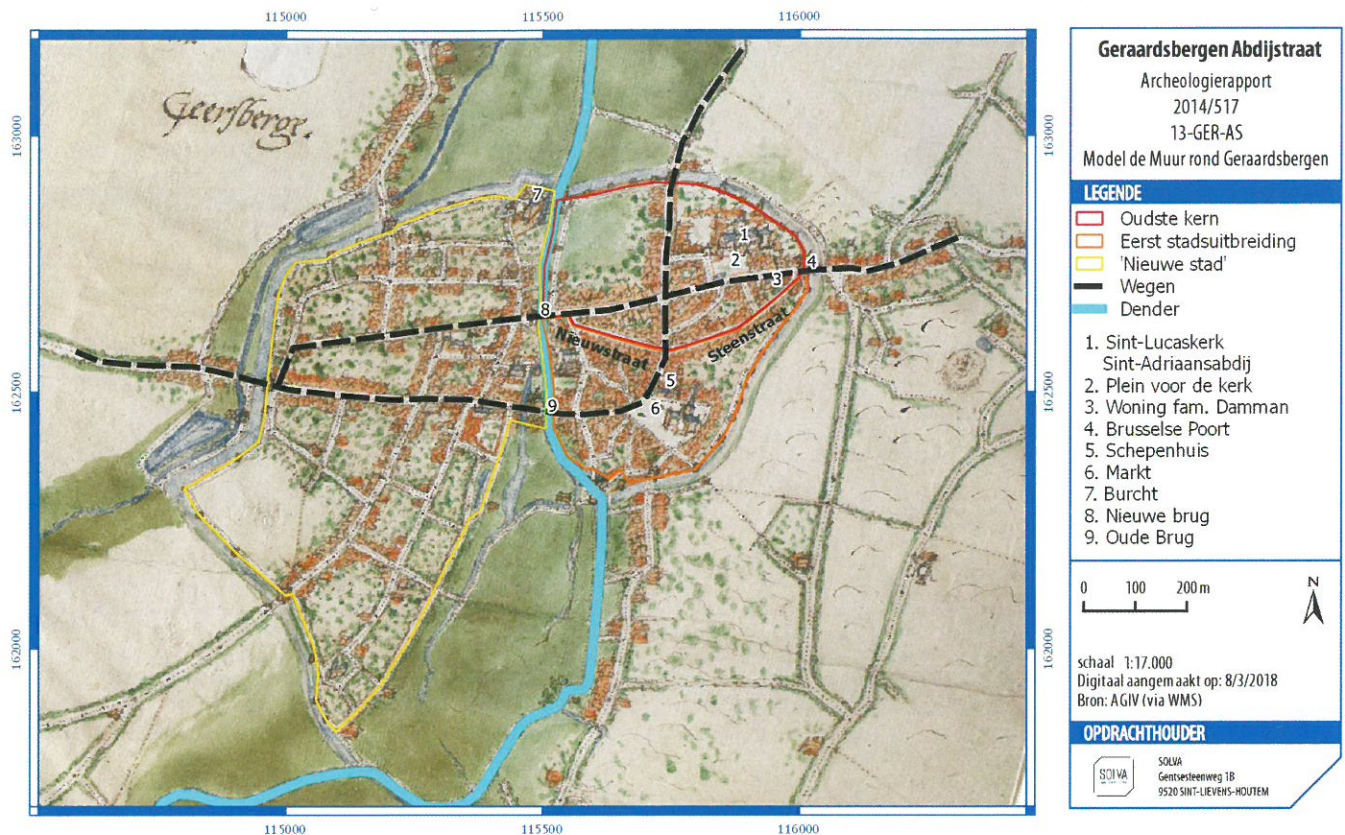

Fig. 3: Het model van de stadsontwikkeling volgens het boek 'De Muur rond Geraardsbergen'. 1: Sint-Lucaskerk en Sint-Adriaansabdij; 2: Plein voor de abdij; 3: Woning familie Damman; 4: Brusselpoort; 5: Schepenhuis; 6: Markt; 7: Burcht; 8: Nieuwe brug; 9: Oude brug

initiatieven.¹⁸ D. Van de Perre merkt vervolgens in zijn artikel over de relatie tussen de parochiekerken Sint-Bartholomeus en Sint-Lucas dan ook op dat het afdoende bewezen is dat er al een afhankelijke parochiekerk bestond op het ogenblik dat de abdij werd gesticht en dat deze te identificeren is met de kerk op de Markt. Wat er het eerste was, de Markt of de kerk, laat hij in het midden. Alleszins concentreren alle belangrijke gebouwen zich op deze locatie, immers ook het schepenhuis bevindt zich hier. D. Van de Perre suggereert dat deze concentratie het gevolg is van de snelle ontwikkeling van een nieuwe stad op een plaats waar voorheen nog geen oudere bepalende structuren aanwezig waren.¹⁹ Hij beargumenteert ook dat de Sint-Lucaskerk nooit de moederkerk van de Sint-

Bartholomeuskerk is geweest en dat er dus ook geen parochie-rechten van de abdij op de stad zijn verbonden. Pas na 1515-1518 verkrijgt de abdij alle parochiale ambten en wordt ze het parochiale centrum van de stad. Hiertegen kwam veel protest en het is vanuit deze optiek dat de abdij het idee begon te verspreiden dat vóór 1518 de Sint-Lucaskerk de belangrijkste kerk was en dat het bestaan van een middeleeuwse parochiekerk van Sint-Bartholomeus werd ontkend.²⁰ De stadsontwikkeling komt volgens M. Cock & G. Van Bockstaele echt op gang met de overbrenging van de benedictijnse abdij vanuit Dikkelvenne naar het, tot dan onbewoonde, eerste kwadrant *binnen* de stadsmuren. Op hetzelfde moment situeren deze auteurs de aanleg van een nieuwe straat (Ab-

dijstraat, Denderstraat) haaks op de bestaande noord-zuidas (Boelarestraat, Vredestraat, Brugstraat). Ze beschouwen deze rechtlijnige straat als 'moderner' dan het stratenplan rond de Markt. Een bijkomend argument in hun visie voor deze relatieve datering zijn de toponiemen 'oude brug' en 'nieuwe brug', die respectievelijk voor de brug ter hoogte van de Brugstraat en voor de brug ter hoogte van de Denderstraat gebruikt worden.²¹

Op het ogenblik dat de benedictijnenabdij van Dikkelvenne naar Geraardsbergen wordt overgebracht, kan de stad volgens D. Van de Perre nog *niet* omweld geweest zijn. De nabijheid van een bewoningskern (rond de Markt) net naast de abdij is bovendien uitzonderlijk gezien het ideaal van afzondering dat de monniken aanhangen.²² Alleszins wor-

18. *Ibidem*, p. 121.

19. D. VAN DE PERRE, *De relatie tussen de parochiekerken...*, p. 273.

20. *Ibidem*, p. 274.

21. M. COCK & G. VAN BOCKSTAELE, *Gezicht op de steden Aalst, Ninove en Geraardsbergen...*, p. 76-78.

22. D. VAN DE PERRE, *De stedenbouwkundige ontwikkeling van...*, p. 73.

den de terreinen van de abdij later mee opgenomen binnen de eerste omwalling.²³

Een andere kijk op de vroegste geschiedenis, vanuit een andere benadering en met een ander chronologisch kader, vinden we in het boek *De muur rond Geraardsbergen* (Fig. 3) waar niet één, maar twee ontwikkelingsfasen worden onderscheiden in de oudste stadsontwikkeling op de rechteroever van de Dender, op basis van morfologische kenmerken in het stratenpatroon (cartografische analyse D. Surdiacourt). Terecht wordt vermeld dat een aantal uitgangspunten gebaseerd zijn op stellingen die nog te verifiëren zijn met systematisch archeologisch onderzoek. Over de afbakening van de oudste fase verschilt D. Surdiacourt in 'De muur' van mening met M. Cock & G. Van Bockstaele en D. Van de Perre. Hij sluit het gebied rond de Markt in een eerste fase uit en duidt voor de oudste fase van de stad, de zogenaamde prestedelijke nederzet-

ting, een mijtervormig gebied ten noorden daarvan aan. Dit gebied sluit aan op de Dender en wordt doorsneden door twee loodrecht op elkaar staande wegen. Enerzijds de Vredestraat-Boelarestraat en anderzijds de Dender- en Abdijstraat. Vier poorten geven toegang tot deze stad in de 12de eeuw.²⁴ Hij beschouwt het plein voor de Sint-Lucaskerk als het centrale punt. Hij vermeldt ook dat de benaming Denderstraat, verwijzend naar een landschappelijk element, ouder is dan de Brugstraat, die door menselijk toedoen tot stand is gekomen. Als argument geeft hij ook mee dat een grotere omwalde nederzetting moeilijker te verdedigen is. In dit geval zou de omtrek van de muur ca. 1.250 meter bedragen hebben.²⁵

In een tweede fase, wellicht pas op het einde van de 12de eeuw, vindt er volgens dit model een uitbreiding plaats naar het zuiden. Hierbij vormt de Markt een nieuwe economische en sociale kern ten voordele

van het plein voor de abdij. Het zuidelijke deel van de omwalling wordt geslecht en de Steenstraat en de Nieuwstraat worden aangelegd. Deze uitbreiding bestaat zeker al voor 1269. Op dat ogenblik wordt de Putsemeir, een stadspoort in de bronnen, vermeld.²⁶

In de 13de eeuw breidt de stad gevoelig uit naar de linkeroever en neemt hier de alluviale vlakte in. Het nieuwe areaal benadert een ovale vorm en omvat nu ook Hunnegem. Hierbinnen gebeurt de stadsuitbreiding in een dambordpatroon met elkaar loodrecht kruisende straten. Zoals ook merkbaar in de laatmiddeleeuwse stadsuitbreiding van Aalst zullen grote delen ook hier lange tijd onbebouwd blijven.²⁷ Bij de uitbreiding van de stad op de linkeroever zal er een tweede parochie worden opgericht met een eigen kerk en een brug ernaar toe. Het aantal inwoners zou in 1338, 4.500 geweest zijn. Het grootste aantal van de Dendersteden.²⁸

Fig. 4: Georeferreerde uitsnede uit de kaart van Jacob van Deventer (ca. 1560) met aanduiding van de onderzoekszone.

23. D. VAN DE PERRE, *De stedenbouwkundige ontwikkeling van...*, p. 75.

24. J. DE RO e.a., *De Muur rond Geraardsbergen...*, p. 56.

25. *Ibidem*, p. 58.

26. *Ibidem*, p. 58.

27. M. COCK & G. VAN BOCKSTAELE, *Gezicht op de steden Aalst, Ninove en Geraardsbergen...*, p. 78.

28. D. VAN DE PERRE, *De stedenbouwkundige ontwikkeling van...*, p. 68-69.

De Overpoort of Brusselpoort²⁹

De Brusselpoort was het hoogst gelegen poortgebouw van de stad. Ze situeerde zich in de Abdijstraat (voormalige Kloosterstraat) ter hoogte van de Steenstraat. In de bronnen draagt de poort aanvankelijk de naam *Overpoort*. De oudste vermelding, in het Latijn, dateert van kort na 1243. Pas na 1600 is er ook sprake van *Brusselpoort*.³⁰ In de bronnen van het begin van de 17de eeuw is er dan weer sprake van de 'voorpoorte vande overpoorte'.³¹ Uiteindelijk tonen enkele bronnen uit 1809 aan dat er een beslissing is genomen om de bouwvallige Brusselpoort af te breken.³²

Voor de Brusselpoort zijn er verschillende cartografische bronnen voorhanden. De eerste en oudste is het stadsplan van Jacob van Deventer (Fig. 4) van omstreeks 1560. Opvallend is dat er van een voorpoort geen sprake lijkt te zijn. Een meer gedetailleerd beeld verkrijgen we van het schilderij van Joos de Momper de jonge (ca. 1590; datum onzeker) (Fig. 5): een rechthoekig gebouw met een hoge rondboogvormige doorgang en trapgevels aan de zijkanten. Het dak is rood weergegeven wat doet vermoeden dat er dakpannen zijn gebruikt.³³ Via een houten valbrug over de gracht heeft men toegang tot de stad.³⁴ Het stadspanorama van Sanderus (1641) (Fig. 6) geeft een gelijkaardig beeld van de constructie. Ruim 100 jaar later geeft ook de kaart van P. van Sinaeye (1753) (Fig. 7) ons een beeld van het uitzicht van de Brusselpoort. Voor de eerste maal herkennen we de bij de Brusselpoort horende voorpoort. Ook op de figuratieve kaarten van de landmeterfamilie Van Damme (1778 - Pierre Jean Van Damme) (Fig. 8) zijn beide poorten getekend. De kabinetskaart van

Fig. 5: Uitsnede uit een gezicht op Geraardsbergen van Joos de Momper de jonge (ca. 1590?).

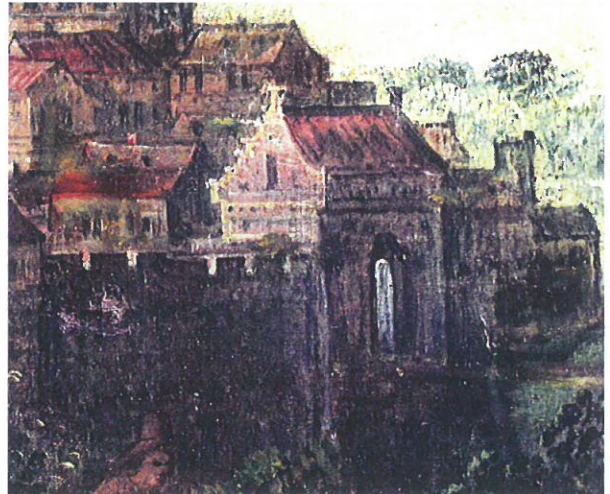

Fig. 6: Uitsnede uit een gezicht op Geraardsbergen van Sanderus (1641).

Fig. 7: Uitsnede van de Brusselpoort op de kaart van Sinaeye (1753).

29. Voor deze bespreking maken we dankbaar gebruik van de gedetailleerde informatie uit J. DE RO e.a., *De Muur...*

30. *Ibidem* p. 16.

31. *Ibidem* p. 83.

32. *Ibidem*, p. 160.

33. *Ibidem*, p. 121.

34. *Ibidem*, p. 120.

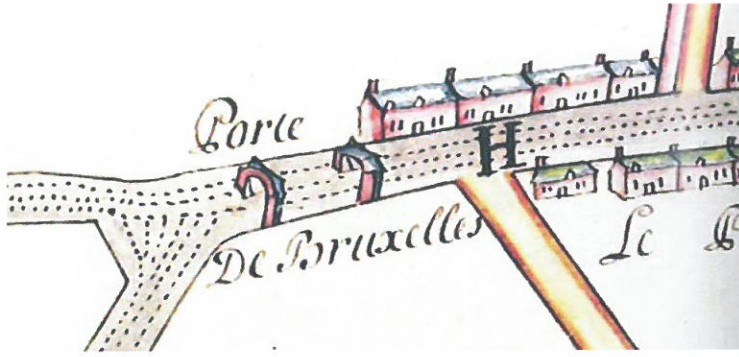

Fig. 8: Uitsnede van de Brusselpoort op de kaart van Pierre Jean Van Damme (1778).

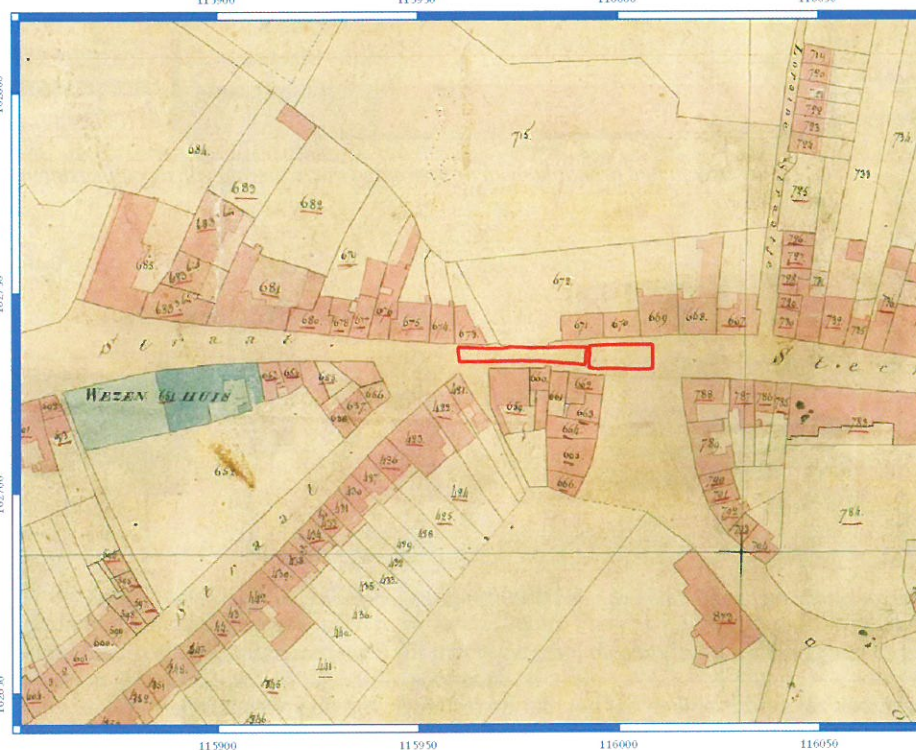
Geraardsbergen Abdijstraat
 Archeologierapport
 2014/517
 13-GER-AS
 Ferrariskaart (1771-1778)

LEGENDE
 [Red box] Onderzoekszone

0 50 100 m N

schaal 1:5.000
 Digitaal aangemaakt op: 27/7/2018
 Bron: AGIV (via WMS)

OPDRACHTHOUDER
 SOVA
 Genetsienweg 1B
 9520 SINT-LIEVEHS-HOUTEM

Geraardsbergen Abdijstraat
 Archeologierapport
 2014/517
 13-GER-AS
 Primitief kadaster (1828)

LEGENDE
 [Red box] Onderzoekszone

0 10 20 m N

schaal 1:2.000
 Digitaal aangemaakt op: 27/7/2018
 Bron: AGIV (via WMS)

OPDRACHTHOUDER
 SOVA
 Genetsienweg 1B
 9520 SINT-LIEVEHS-HOUTEM

Fig. 10: Gegeorefereerde uitsnede uit het Primitief kadaster (1828) met aanduiding van de onderzoekszone.

Ferraris (1771-1778) (Fig. 9) toont een hoofdboort die is aangeduid met een rode rechthoekige blok, de voorpoort is opgetekend als een rode lijn. Op het primitief kadasterplan uit 1828 (Fig. 10) is slechts 1 overblijfsel van een poort te zien. Twee tegenover elkaar liggende, rechthoekige uitsprongen aan de straat tonen de resten van de veronderstelde³⁵ Brusselpoort. Ook voor de muurresten naast een 17de-eeuwse woning, gefotografeerd in 1940 (Fig. 11), neemt men aan dat het de Brusselpoort betreft.³⁶

De resultaten van het archeologisch onderzoek

Bij het archeologisch onderzoek in de Abdijstraat zijn verschillende structuren aan het licht gekomen, die onder te verdelen zijn in een aantal functies. In de eerste plaats gaat het om verschillende onderdelen van de stadsversterking, met name een poortgebouw, een voorpoort en verschillende grachten (Fig. 12-13). In de tweede plaats zijn verschillende wegverhardingen en bijhorende opmaak- en looplagen aangesneden. Deze zijn onder te verdelen in verschillende fases. Van een aantal fases is de chronologische relatie met de poort, voorpoort en de grachten te bepalen. In een aantal gevallen is dit niet mogelijk. Op geen enkele plaats in de onderzoekszone is tijdens het onderzoek de natuurlijke bodem aangesneden, die zich op grote diepte

Fig. 11: Een 17de-eeuwse woning, gefotografeerd in 1940, met rechts ervan de restanten van de voorpoort.

Fig. 12: Vereenvoudigd grondplan van de opgraving met situering van de aangetroffen structuren

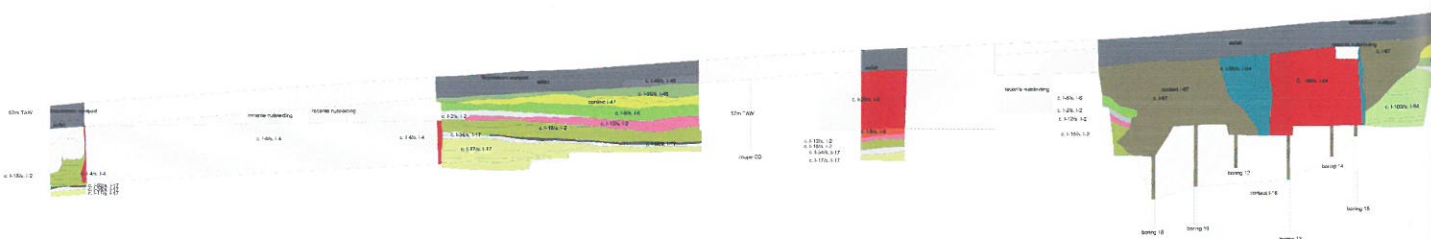

Fig. 13: Noordelijk langspriet van de onderzoekszone met aanduiding van de verschillende opgegraven contexten en structuren.

35. Op basis van het archeologisch onderzoek zal verder blijken dat het hier de restanten van de voorpoort betreft.

36. J. De Ro e.a., *De Muur rond Geraardsbergen...*, p. 160-161.

bevond. Er is, veiligheid in acht genomen, opgegraven tot de verstoringsdiepte (inclusief een buffer van 20 cm). Sporen die zich dieper bevonden dan dit niveau zijn bijgevolg niet onderzocht en nog steeds aanwezig onder de nieuw aangelegde riolering.

De voorloper van de Abdijstraat

Structuur I-17 is te beschouwen als de oudste opgegraven weg. Deze bestaat uit een opmaaklaag of fundering voor de kasseiing, een verharding van onregelmatige brokken kalkzandsteen en keien (Fig. 14) en er bovenop een looplaagje. Geen enkele hiervan leverde, ondanks handmatig verdiepen, vondsten op. Wel konden uit het looplaagje enkele fragmenten houtskool gerecupereerd worden. Om een zekere datering van deze laag te bekomen zijn drie fragmenten van deze houtskool onderworpen aan een radiokoolstofdatering. De eerste³⁷ leverde een datering op met 95,4% waarschijnlijkheid³⁸ tussen 720AD (1.4%) 740AD of tussen 760AD (87.9%) 900AD of tussen 920AD (6.1%) 950AD. De tweede³⁹ leverde een datering op met 95,4% waarschijnlijkheid tussen 960AD (93.1%) 1050AD of tussen 1100AD (2.3%) 1120AD. De derde⁴⁰ leverde een datering op met 95,4% waarschijnlijkheid tussen 980AD (62.5%) 1060AD of tussen 1070AD (32.9%) 1160AD. De eerste datering wijkt duidelijk af van de laatste twee en wordt best

Fig. 14: Zicht op de het profiel met de wegdekken van structuur I-17 en I-2.

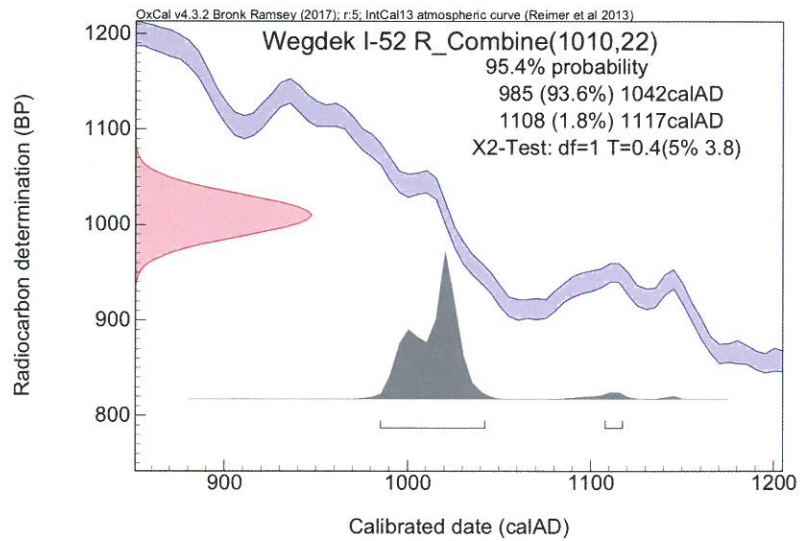
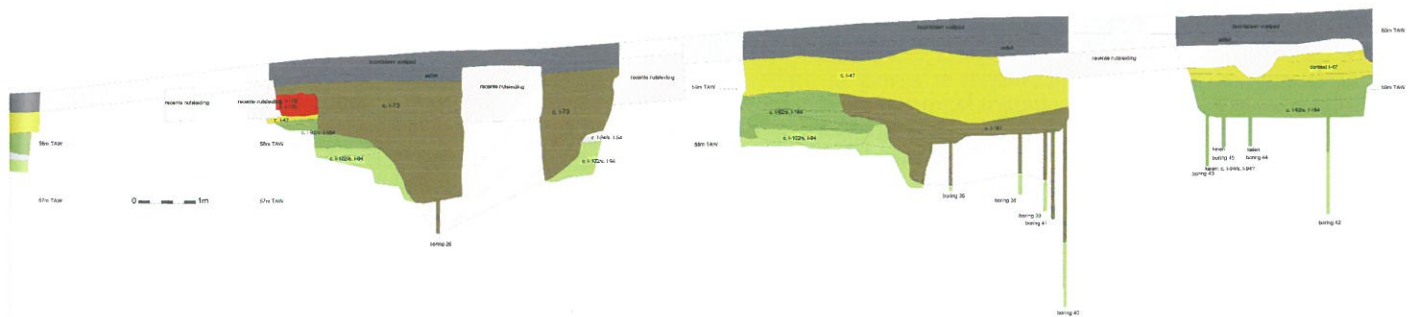

Fig. 15: Gemiddelde van de verschillende 14C-dateringen op de looplagen (context I-52) van de weg (structuur) I-17

37. Uitgevoerd door KIK, RICH- 23102.1.1: 1183±30BP.
 38. Radiokoolstofdateringen worden in BP jaren (Before Present = 1950) uitgedrukt, met een standaardafwijking (±). Omgerekend naar reële kalenderjaren geeft dit met twee maal de standaardafwijking een datering die met een statistische zekerheid van 95,4% valt in een bepaalde tijdspanne.
 39. Uitgevoerd door KIK, RICH- 23102.2.1: 1023±29BP.
 40. Uitgevoerd door KIK, RICH- 23103: 995±31BP.

buiten beschouwing gelaten⁴¹. Deze is wellicht te wijten aan ofwel de aanwezigheid van oudere houtskool in deze laag of aan het zogenaamde oud houteffect. De twee andere dateringen sluiten goed bij elkaar aan en laten toe om een gemiddelde te berekenen. Dit geeft als resultaat een datering⁴² met 95,4% waarschijnlijkheid tussen 985AD (93.6%) 1042AD of tussen 1108AD (1.8%) 1117AD (Fig. 15).

Bovenop structuur I-17 ligt structuur I-2 (Fig. 14) die eveneens als weg te interpreteren is. Deze is ook op te delen in een opmaaklaag en een verharding, die bestaat uit kalkzandsteen en Doornikse kalksteen. De stenen zijn ofwel klein, smal en toelopend op een punt en ingebed in de opmaaklaag ofwel groot, plat en onregelmatig van vorm. Ze liggen net zoals de verharding van structuur I-17 in een los verband zonder mortel. Op basis van verschillende gegevens⁴³ is structuur I-2 te dateren in de tweede helft van de 11de of de eerste helft van de 12de eeuw.

Enkele andere structuren zijn ook als weg te interpreteren, met name structuur I-6, I-94 en I-164. Ze hebben net zoals de hierboven besproken structuren een gelijkaardig uitzicht. De stratigrafische relatie met het poortgebouw (cfr. infra) is hierbij echter niet vast te stellen. Op basis van de vondsten uit deze structuren is steeds een ruime datering tussen het midden van de 11de eeuw en het einde van de 13de eeuw naar voren te schuiven.⁴⁴

De aanwezigheid van verschillende boven elkaar gelegen verhardingen, ophogingen en spoellaagjes wijst

Fig. 16: Zicht op de fundering van de Brusselpoort tijdens de opgraving.

er mogelijk op dat de Abdijstraat oorspronkelijk een holle weg is geweest. De lokale topografie van de weg, haaks op de helling, kan hiertoe bijgedragen hebben. Het feit dat de weg op deze plaats in die periode al gekasseid was, wijst er bovendien op dat op dat moment deze locatie al enig belang moet gehad hebben.

De Brusselpoort

Aan de uiterste westzijde van de

sleuf kwam een massieve fundering aan het licht (Fig. 16). Op basis van de opgegraven resten, de ligging ten opzichte van de recentere voorpoort (structuur I-64) en de beschikbare iconografie zijn deze opgegraven resten te interpreteren als een deel van de fundering van een poortgebouw op een min of meer vierkant grondplan van zes op zes meter. Aan de stadszijde is echter geen fundering aanwezig wat er voor zorgt dat de fundering in grondplan een U-vorm

41. Op sites die een lange periode van activiteit kennen, kan er in jongere sporen vaak ouder materiaal opgenomen zijn. De laatste gebruiksfase van een spoor (in dit geval het loopvlak van de weg) wordt daarom altijd gedateerd op basis van de jongst daterende vondsten (tenzij duidelijk intrusief). In het geval er enkel houtskool aanwezig is, worden er daarom best meerdere dateringen uitgevoerd om de betrouwbaarheid van de bekomen dateringen te vergroten. Van verschillende radiokoolstofdateringen kan bovendien een gemiddelde waarde berekend worden. De voorwaarde daartoe is dat ze statistisch zinvol combineerbaar zijn. In dit geval bleek uit de statistische verrekening dat de oudste datering geen betrouwbaar, of zelfs niet-combineerbaar, gemiddelde toeliet.
42. R_combine (1010,22) X2-Test: df=1 T=0,4(5% 3.8).
43. Op basis van de stratigrafische relatie met structuur I-17 is de datering van deze laag met zekerheid na 985 AD te plaatsen. Ook het feit dat de bouwput van het poortgebouw (structuur I-4, cfr. infra) de verschillende lagen van structuur I-2 doorsnijdt geeft een aanwijzing en laat toe deze lagen voor 1160 AD te situeren. Context I-16 leverde daarnaast ook drie wand-scherven middeleeuws grijs lokaal gedraaid aardewerk, die na 1050 AD te dateren zijn, op.
44. De betrouwbaarheid van de dateringen op de verschillende wegniveaus wordt versterkt door de onderlinge stratigrafische relatie en de datering van het poortgebouw (cfr. infra).

vertoont. De poort is hierdoor te interpreteren als een toren met één doorgang. Deze was minstens 2,7 meter breed. Enkel van de voorzijde van de poort is de dikte van de muur, dankzij het archeologisch onderzoek, gekend. Deze bedraagt ca. 1,76 meter. Op deze plaats is de muur ook dieper gefundeerd dan aan de zijkanten. De reden hiervoor is naar alle waarschijnlijkheid defensief en heeft niet te maken met de stabiliteit van de ondergrond. De muur is opgebouwd uit onregelmatige blokken kalkzandsteen en een zeer zandige, vrij zachte bruinig gele kalkmortel met kalkstippen. De muur is gebouwd in een sleuf die bijna dezelfde grootte had als de muur zelf. Dit is aantoonbaar door de mortelresten die uitsteken tussen de verschillende steenlagen van de fundering en die niet afgestreeken zijn geweest (Fig. 17). Een gelijkaardige werkwijze is vastgesteld in de Broodstraat in Oudenaarde bij het archeologisch onderzoek van de 12de-eeuwse zogenaamde *hoofdloose poort*.⁴⁵ De datering van deze structuur is wegens het ontbreken van vondsten niet mogelijk op een reguliere manier. Ook de afwezigheid van houtskool in de mortel⁴⁶ maakte een radiokoolstofdatering onmogelijk. Hierdoor blijft alleen de datering van de mortel zelf over. Hierbij wordt de ¹⁴C-concentratie in de atmosfeer ten tijde van de bouw van het metselwerk gedateerd. Ongebluste kalk vormt door toevoeging van water gebluste kalk. Hierbij neemt deze rechtstreeks CO₂ op uit de lucht en vormt calciumcarbonaat dat op zijn beurt door toevoeging van zand uiteindelijk mortel vormt.⁴⁷ Ondanks het feit dat deze techniek soms problematisch⁴⁸ kan zijn, is er wegens het ontbreken

Fig. 17: Zicht op de niet afgestreeken mortelresten in de fundering van de Brusselpoort.

Fig. 18: Zicht op gracht I-181 in profiel.

van andere dateringsmiddelen toch gekozen om deze te laten uitvoeren. Dit leverde als resultaat⁴⁹ een datering op met 95,4% waarschijnlijkheid tussen 1020 en 1160AD. Het valt echter niet uit te sluiten dat de datering nog jonger kan zijn

doordat er nog fossiele koolstof aanwezig is. Alleszins sluit deze datering aan bij de datering van de stratigrafisch oudere wegniveaus (structuur I-17 en I-2). Op basis van deze relatie kan gesteld worden dat een datering in de tweede helft van

45. W. DE MAEYER, E. TAELEMAN, S. VAN CAUWENBERGH & B. CHERRETTÉ, *Oudenaarde Broodstraat, bureaustudie en archeologisch onderzoek, SOLVA Archeologie rapport 46*, 2015, onuitgegeven rapport, p. 54.

46. Houtskool in mortel wordt in verband gebracht met het branden van de kalk, die nodig is voor het maken van de mortel. Bijgevolg is een datering op deze houtskool zeer geschikt voor het dateren van een constructie.

47. V. DEBONNE, I. BAILIFF, S. BLAIN, S. ECH-CHAKROUNI, J. HUS, M. VAN STRYDONCK & K. HANCA, *Wase baksteen gedateerd. Natuurwetenschappelijk dateringsonderzoek in de Sint-Andreas- en Sint-Gislenuskerk in Belsele (Sint-Niklaas)*, *Relicta 12*, 2015, p. 195.

48. Zie V. DEBONNE e.a., *Wase baksteen gedateerd...*, p. 196-197, de zuiverheid van de mortel.

49. Uitgevoerd door KIK, gemiddelde van de 3 recentste dateringen, RICH-23361: 948±18BP. (X2-Test: df=2 T=0.3(5% 6.0).

Fig. 19: Zicht op gracht I-73 en fundering I-176.

Fig. 20: Zicht op gracht I-67 en de fundering van de voorpoort

de 11de of de eerste helft van de 12de eeuw voor de bouw van de Brusselpoort het meest waarschijnlijk is.

De grachten

In totaal zijn bij het onderzoek drie grachten onderzocht. De oudste is context I-181 (Fig. 18). Deze gracht bevindt zich aan de oostzijde van de onderzoekszone. Aan de westzijde van deze context is de begrenzing vastgesteld. Door recente verstoringen van nutsleidingen kon dit

niet aan de oostzijde. Hierdoor is de breedte van 5,30 meter te beschouwen als een maximale breedte. Op basis van de westelijke afbakening kan voorzichtig gesteld worden dat de gracht een licht schuin verloop vertoonde ten opzichte van de andere grachten en gelegen is op ca. 32,5 meter van de hoofdpoot. In doorsnede heeft de gracht aan de westzijde een trapvormig profiel. Het diepste punt van de gracht is niet bereikt, maar is aan de hand van enkele boringen wel vastge-

steld op bijna vier meter onder het huidige straatniveau. In het profiel van de gracht is te zien dat de gracht niet geleidelijk is opgevuld met inspoelingslaagjes, maar dat er eerder sprake is van een doelgerichte opvulling met aangevoerde grond en dunne organische laagjes. Dit kan betekenen dat de gracht ten tijde van de openligging steeds goed is onderhouden en dat het een droge gracht is geweest, wat gezien de locatie op een helling niet verwonderlijk is. Hoewel er in de gracht geen aardewerk is aangetroffen, is op basis van de stratigrafische relatie (afgedekt door context I-47 - te dateren in de 15de of de 16de eeuw) vast te stellen dat deze gracht van de drie aangetroffen grachten de oudste is en samen heeft bestaan met de oorspronkelijke fase van de Brusselpoort (structuur I-4). Of dit al van in de beginfase zo is, is niet vast te stellen.

Gracht I-73 (Fig. 19) is stratigrafisch jonger dan context I-47. Deze gracht, gelegen tussen de grachten I-67 en I-181, ligt op ca. 24,5 meter van de hoofdpoot en ligt er parallel mee. Ze is 4,8 meter breed. Ook in dit geval is het profiel van de gracht deels gereconstrueerd op basis van enkele boringen, waarbij het diepste punt van de gracht zich bevindt op 3,2 meter onder het huidige straatniveau. Uit de doorsnede blijkt dat de gracht aan de westzijde een steile wand heeft. Aan de oostzijde gaat het om een wand die is uitgegraven onder een hoek van 45°. De vulling bestaat bovenaan uit homogeen bruin lemig zand met inclusies van puin. Onderaan zijn de inclusies minder talrijk en gaat het om een opvulling met grijzig groen zand. Op dit niveau zijn er geen inspoelingslaagjes waargenomen. Net zoals bij context I-181 duidt dit op een onmiddellijke demping van een goed onderhouden droge gracht. In totaal zijn uit deze context 8 scherven gerecupereerd die toelaten om de demping van de gracht te dateren. Ze zijn allemaal te plaatsen in de laatmiddeleeuwse periode. Drie scherven zijn toe te wijzen aan het grijs lokaal gedraaid aardewerk, twee aan steengoed met engobe/zoutglazuur en drie aan het

rood lokaal gedraaid aardewerk. Van deze laatste groep zijn twee randen te identificeren als afkomstig van steelkommen. Op basis van deze randen is een datering in de tweede helft van de 15de eeuw of de 16de eeuw⁵⁰ voor de demping van deze gracht naar voren te schuiven. Ondanks het beperkte aantal zijn de vondsten in deze gracht duidelijk ouder dan deze in gracht I-67. Deze gracht is dus eerder gedempt dan context I-67.

Aan de westzijde van context I-73 bevindt zich structuur I-176 (Fig. 19). Deze structuur is stratigrafisch ouder dan de opvulling van gracht I-73. De fundering in baksteen (27 x 13 x 6 cm) is gemetst met een zachte, vrij zandige, licht gelig grijze kalkmortel met kalkstippen. Gezien de beperkte omvang van de fundering is het moeilijk om het metselverband met zekerheid te identificeren. Mogelijk betreft het een staand verband of een kruisverband. Zowel aan de zuid- als aan de oostzijde is de fundering mooi afgewerkt wat er op wijst dat dit de begrenzing van de muur is. Aan de westzijde wordt de muur doorsneden door een recente nutsleiding terwijl aan de noordzijde de begrenzing buiten de onderzoekszone valt. Het is mogelijk dat de aanleg van structuur I-176 gelijktijdig gebeurde met de aanleg van gracht I-73. Qua interpretatie kunnen zowel de locatie van het muurfragment, naast de gracht I-73, als de duidelijke begrenzing van de fundering aan de zuidzijde een aanwijzing zijn voor de interpretatie van de muur als poort. Een andere mogelijkheid, die niet kan uitgesloten worden, is een gebruik als brugpijler. Het baksteenformaat wijst op een datering in ten laatste de 14de eeuw⁵¹. Een datering die bevestigd wordt door de datering van de opvulling van context I-73, die tussen

de tweede helft van de 15de of in de 16de eeuw heeft plaats gevonden. Gracht I-67 (Fig. 20) is stratigrafisch jonger dan context I-47 en ouder dan de voorpoort I-64. Deze gracht bevindt zich op bijna 11 meter van de hoofdboort en ligt er parallel mee. Ze is iets meer dan zes meter breed. Ook in dit geval is het profiel van de gracht deels gereconstrueerd op basis van enkele boringen, waarbij het diepste punt van de gracht zich bevindt op 2,84 meter onder het huidige straatniveau. Uit de doorsnede blijkt dat de gracht aan de westzijde een steile wand heeft die ooit is ingestort, wat het grillige verloop ervan in het profiel verklaart. Aan de oostzijde gaat het om een wand die is uitgegraven onder een hoek van 45°. Gezien het gelijkaardig uitzicht tussen gracht I-73 en I-67 valt het niet uit de sluiten dat beide grachten op eenzelfde moment zijn aangelegd. De vulling bestaat uit heterogene donkerbruine, vrij puinige pakketten met onderaan een eerder grijsgroene laag met natuursteenbrokken. Net zoals bij context I-181 duidt dit op een onmiddellijke demping van een goed onderhouden droge gracht. In totaal zijn uit deze context 78 scherven gerecupereerd die toelaten om de demping van de gracht te dateren. Van deze 78 scherven zijn er zes als residueel te beschouwen. Ze dateren uit de middeleeuwse periode en zijn waarschijnlijk verspit. Twee scherven faïence fine zijn wellicht intrusief en tussen de vondsten geraakt bij het verdiepen tussen en onder de talrijke nutsleidingen die de gracht doorsnijden. Op basis van de rest van het aardewerk is een datering in de 17de of de eerste helft van de 18de eeuw naar voren te schuiven. Bij het rode lokaal gedraaide aardewerk (57 scherven, waarvan 50 wandscherven) komen

kamerpotten, kannen/kruiken en teilen voor. Een rand van een grape in rood aardewerk heeft een baksel van bovenlokale oorsprong. Bij het steengoed met engobe/zoutglazuur (10 scherven, waarvan 9 wandscherven) is één scherf toe te wijzen aan een kan/kruik. Daarnaast zijn ook drie scherven steengoed, type Westerwald⁵², aangetroffen. Deze laatste sluiten een datering voor 1580⁵³ uit. Op basis van deze vondsten blijkt duidelijk dat de demping van deze gracht op een recenter tijdstip dan de demping van gracht I-73 gebeurde.

De voorpoort

Op een afstand van 14 meter ten opzichte van de hoofdboort is in de vroegere gracht (context I-67) een voorpoort (Fig. 20) gebouwd. De poort rustte oorspronkelijk op twee pijlers. Alleen de pijler aan de noordzijde van de Abdijstraat is bewaard gebleven. De pijler aan de zuidzijde is volledig verstoord door herstellingen aan de riolering. De pijler heeft een breedte van ca. 1,9 meter. De onderkant van de fundering is niet bereikt. Om deze pijler te kunnen bouwen is eerst een bouwsleuf of insteek gegraven in de opvulling van de voormalige gracht. De pijler is opgetrokken met onregelmatig gekapte blokken kalkzandsteen en hier en daar een brok baksteen. Als mortel is een harde, vrij zandige bruinig grijze kalkmortel gebruikt. De bouw dateert met zekerheid na 1580 (cfr. datering context I-67), wat correspondeert met de historische en cartografische gegevens.

Stof tot nadenken

Over de vroegste stedelijke ontwikkeling van Geraardsbergen resten er nog heel wat vraagtekens, ondanks

50. K. DE GROOTE, *Middeleeuws aardewerk in Vlaanderen. Techniek, typologie, chronologie en evolutie van het gebruiksgoed in de regio Oudenaarde in de volle en late middeleeuwen (10de-16de eeuw)*. Deel 1, in: *Relicta Monografieën 1*, Brussel, 2014, p. 258.

51. Gelijkaardige baksteenformaten zijn door SOLVA ondertussen vastgesteld in Aalst (Werfplein, Keizersplein en Rozendreef), Sint-Martens-Lierde (Kartuizerstraat) en Oudenaarde (Tussenbruggen). Telkens gaat het om de oudste constructies op deze sites, die minstens in de 14de eeuw te dateren zijn.

52. Een type steengoed dat geproduceerd werd in en rond Westerwald, in het Rijnland.

53. D. GAIMSTER, *German Stoneware 1200-1900: Archaeology and Cultural History*, Londen, 1997, p. 151 & 167.

vele recente publicaties rond deze thematiek. Verschillende visies worden naar voren geschoven, waarbij de gehanteerde uitgangspunten en argumenten divers zijn (historische gegevens, cartografisch-morfologische analyse, ...). Met uitzondering van enkele bovengrondse restanten en enkele oude opgravingen is de stadsversterking van Geraardsbergen bovendien nauwelijks archeologisch onderzocht, zodat de inbreng vanuit die hoek vooralsnog beperkt is.⁵⁴ Pas in 2006 werd een sectie van de voormalige wal en gracht op de Vesten op een 30-tal meter van de Dierkosttoren onderzocht. Hieruit bleek duidelijk dat de wal was opgebouwd op een basis van berkenstammen en twijgen. Door middel van een radiokoolstofdatering kon de aanleg van deze wal met 95,4% zekerheid gedateerd worden tussen 1220 en 1290AD.⁵⁵ Daarnaast werden in 2017, door BAAC Vlaanderen, de restanten van de Pijntoren archeologisch onderzocht. Van dit onderzoek is het rapport momenteel nog niet beschikbaar.

In de verschillende visies rond de (pre)stedelijke ontwikkeling wordt ofwel (1) de zone rond de Markt als centrale plaats voor de oudste stedelijke ontwikkeling naar voren geschoven (waarbij de zone ter hoogte van de Abdijstraat als een ietwat latere ontwikkeling wordt gezien), ofwel (2) het plein voor de Sint-Adriaansabdij. Bovendien is de afbakening van de eerste (pre)stedelijke kern en bijgevolg de eerste omwalling afhankelijk van de benadering verschillend.

Bij deze verschillende benaderingen kunnen we op basis van het uitgevoerde archeologische onderzoek, zowel in de Abdijstraat, als meer

algemeen in naburige steden, enkele kanttekeningen en vragen onder de aandacht brengen.

Een eerste aandachtspunt betreft de omwalde oppervlaktes van de stad. In het model van M. Cock & G. Van Bockstaele en D. Van de Perre heeft de oudste fase een oppervlakte van 22,5 ha (de volledige oude stad op de rechteroever). Als we de alluviale vlakte buiten beschouwing laten, dan gaat het nog steeds om een gebied met een oppervlakte van 16,8 ha⁵⁶. Dat is een omvangrijk gebied, waarbij de auteurs evenwel beargumenteren dat de noordelijke segmenten van dit gebied ietwat later tot ontwikkeling zijn gekomen, en dit volledige gebied niet per se reeds in een vroege fase omwald hoefde te zijn⁵⁷. In het model, zoals beschreven in het boek 'De muur rond Geraardsbergen' heeft de eerste fase van de oude stad (de mijtervorm) een oppervlakte van 9,5 ha - of 6,6 ha, indien de alluviale vlakte buiten beschouwing wordt gelaten. Ter vergelijking, de oudste prestedelijke omwalling van Aalst⁵⁸ heeft in dezelfde periode (tweede helft 11de eeuw op basis van uitvoerige archeologische gegevens) een oppervlakte van 6,6 ha. De oudste omwalling van Oudenaarde heeft volgens het gangbare model voor de stadsontwikkeling aldaar een oppervlakte van 5 à 6 ha⁵⁹. Na de laatmiddeleeuwse stadsuitbreiding heeft Aalst binnen de omwalling een oppervlakte van 52,5 ha. Voor Oudenaarde is dit 42 ha. Bij de uitbreiding in Geraardsbergen vergroot de omwalde oppervlakte tot 68,7 ha. Het tweede aandachtspunt betreft een eventuele omwalling ter hoogte van de Nieuwstraat - Steenstraat. Het model van M. Cock & G. Van

Bockstaele en van D. Van de Perre maakt geen tweedeling binnen de oude stad op het vlak van fasering in de omwalling, zoals dat in "De muur" wel beschreven wordt. Desalniettemin trekt het merkwaardige kromme verloop van de Steenstraat-Nieuwstraat de aandacht. Vanuit een morfologische benadering lijkt een verklaring als relict van een voormalige omwalling, zoals beschreven in het boek 'De Muur rond Geraardsbergen' mogelijk, maar dit zal enkel gestaafd kunnen worden met toekomstig archeologisch onderzoek. Een uitbreiding van zuid naar noord, in de veronderstelling van een oudste kern rond de Markt, lijkt gezien dit kromme verloop dat zuidwaarts uitbuigt, vanuit een morfologische benadering enigszins vreemd. Opmerkelijk is ook de exacte ligging van de Brusselpoort ter hoogte van de kruising tussen de Steenstraat en de Abdijstraat. Is de Steenstraat dan toch een relict van een oude omwalling in één of andere vorm, die uitkomt op een poort? En in welke periode zou deze dan moeten gesitueerd worden?

Of toch niet? In de historische bronnen zijn er geen aanwijzingen voor een institutionele opdeling van de rechteroever in twee onderscheiden zones in deze vroege periode. Wel is er een duidelijk institutioneel onderscheid tussen linker- en rechteroever.⁶⁰ De historische bronnen lijken op dit punt dus niet meteen te rijmen met de morfologische interpretaties van de stedelijke topografie⁶¹. Een derde aandachtspunt heeft betrekking op de bekomen dateringen van de weg en de poort in de Abdijstraat. Wat betreft de Abdijstraat zelf lijkt het alleszins weinig waarschijnlijk dat deze straat pas zou

54. In de publicatie *De Muur rond Geraardsbergen* wordt een overzicht van deze sites gegeven.

55. J. DE RO e.a., *De Muur rond Geraardsbergen...*, p. 60-61.

56. Eigen analyse in QGIS.

57. Zie noot 22 en 23.

58. Deze oudste fase is archeologisch zeer goed gedocumenteerd. De vermelde oppervlakte is derhalve zeer betrouwbaar te berekenen.

59. Het model van de stedelijke ontwikkeling staat momenteel deels ter discussie, ten gevolge van de resultaten van het archeologisch onderzoek uitgevoerd door SOLVA, Oudenaarde Markt).

60. Schriftelijke mededeling van D. Van de Perre & M. Cock, aan Bart Cherretté op 12/03/2018.

61. Zie ook M. COCK, *Sint-Bartholomeusreliëken van Lipari...* en D. VAN DE PERRE, *De relatie tussen de parochiekerken ... omtrent de ouderdom van de Sint-Bartholomeuskerk en bij uitbreiding dus ook de zone waar deze gelegen is.*

aangelegd zijn na de komst van de abdij. De resultaten van het archeologisch onderzoek bevestigen dit ook. De oudste opgegraven fase van deze weg dateert met 95,4% waarschijnlijkheid tussen 985AD (93.6%) 1042AD of tussen 1108AD (1.8%) 1117AD en gaat vooraf aan de aanleg van de Brusselpoort op deze locatie. Naar alle waarschijnlijkheid bevinden zich op een dieper niveau nog oudere bestratingen, maar deze zijn niet opgegraven en bevinden zich nog *in situ* onder de nieuw aangelegde riolering. De aanwezigheid van verschillende boven elkaar gelegen verhardingen, ophogingen en spoellaagjes toont mogelijk aan dat de Abdijstraat oorspronkelijk een holle weg is geweest. Het feit dat de weg op deze plaats in die oudste gedateerde fase al gekasseid is geweest, wijst er alleszins op dat op dat moment deze locatie al enig belang moet gehad hebben. Of dit ook als bewijs kan gelden voor bewoning rondom deze straat in deze fase, heeft het archeologisch onderzoek evenwel niet kunnen aantonen. Maar gelet op de verharding kan verwacht worden dat bewoning 'nabij' was.

Belangrijker evenwel dan de datering van het oudste aangetroffen wegdek is de datering van de poort. De massieve fundering in kalkzandsteen, gevonden in het westelijk deel van de onderzoekszone, is te interpreteren als de fundering van een poortgebouw, de Brusselpoort, bestaande uit een toren met één doorgang, zoals ook mocht blijken uit het onderzoek van de cartografische bronnen. De datering van deze structuur gebeurde op basis van de stratigrafische relatie met andere structuren en een radiokoolstofdatering. Hieruit blijkt dat een datering in de tweede helft van de 11de of de eerste helft van de 12de eeuw voor de bouw van de Brusselpoort het meest waarschijnlijk is. Dit is een opmerkelijk gegeven

aangezien de aanwezigheid van de poort bij uitbreiding duidt op een georganiseerde omwalling op deze plaats in deze vroege fase. Daarmee kan alvast bewoning verondersteld worden op deze plaats - zonder dat dit evenwel uitspraak doet over de ouderdom van de occupatie in de andere delen van de oude stad. De archeologische dateringsmogelijkheden botsen helaas hier ook tegen hun limieten: het tijdvak waarbinnen de poort het meest waarschijnlijk kan gedateerd worden, spant zich nog steeds uit over een periode van ca. één eeuw. Gelet op de beschikbare historische gegevens over de stichting van de abdij en de aanwezigheid van de kerken in de oude stad, zijn er nog steeds verschillende mogelijkheden voor wat betreft de onderlinge chronologie. Opmerkelijk is wel de vaststelling dat de datering van de Vesten zoals door archeologisch onderzoek gedocumenteerd, van recentere datum is (1220-1290 AD).

Voor de poort waren drie grachten gelegen. Deze zijn niet gelijktijdig, maar dateren alle uit verschillende periodes. De verschillende grachten zijn in alle gevallen beperkt in breedte, maar hebben wel een aanzienlijke diepte. Gezien de locatie is een interpretatie als droge gracht aangewezen. De oudste gracht, die het verste van de poort is gelegen, leverde geen vondsten op. Toch kan door middel van de stratigrafische relatie met de bovenliggende laag een datering voor de demping vóór of in de 15de of de 16de eeuw naar voren geschoven worden. De middelste gracht is gedempt in de tweede helft van de 15de of de 16de eeuw. Een muurfragment in baksteen naast de gracht is mogelijk te interpreteren als brugpijler. De gracht het dichtst bij de poort gelegen blijkt gedempt te zijn in de 17de eeuw, waarna de funderingen van een voorpoort op dezelfde locatie zijn ingegraven. Dit stemt overeen

met de archivalische gegevens waarbij de voorpoort voor het eerst in de bronnen wordt vermeld in het begin van de 17de eeuw.

Tot slot wensen we stil te staan bij de middeleeuwse markten. Ze worden vaak vermeld in de oudste historische bronnen die betrekking hebben op een stad en worden vaak vereenzelvigd met de locatie van de latere Markt. Hierbij dient echter een kanttekening gemaakt te worden. Archeologisch onderzoek heeft de afgelopen jaren immers aangetoond dat de eerste markten, zoals vermeld in de bronnen, veeleer straatmarkten zijn, en niet zozeer markten op een plein⁶². Hoewel vaak op dezelfde locatie blijken de pleinen zelf meestal een 13de- of 14de-eeuwse creatie.

Conclusie

Het archeologisch onderzoek in de Abdijstraat leverde, ondanks de beperkte oppervlakte van de werkput en de grote mate van verstoring, toch een reeks belangwekkende resultaten op. Zo kon vooreerst de locatie van de Brusselpoort en de bijhorende voorpoort exact bepaald worden. Maar ook, en misschien vooral, brachten de opgravingen meer klaarheid over de ouderdom van de Abdijstraat en de poort. Op deze wijze konden ook vanuit archeologische hoek nieuwe elementen aangereikt worden in het debat omtrent de vroegste geschiedenis en ontwikkeling van Geraardsbergen als stedelijke kern. Het is daarbij duidelijk dat het verleden zich niet zomaar laat interpreteren, en dat een doorgedreven confrontatie tussen historische bronnen, cartografie, toponymie en archeologisch onderzoek op diverse plaatsen binnen de oude stad daarbij noodzakelijk is.

62. Recent onderzoek van SOLVA toonde dit aan in Oudenaarde. Voor Mechelen is dit vastgesteld bij de opgravingen op de Grote Markt in 2001-2002 (L. TROUBLEYN, F. KINNAER & A. ERVYNCK (red.), *Het Steen en de burgers. Onderzoek van de laatmiddeleeuwse gevangenis van Mechelen*, Mechelen, 2007, p. 19). In Aalst wordt de aanleg van de Grote Markt historisch gesitueerd in het begin van de 13de eeuw, op het moment dat deze plaats binnen de tweede stadsomwalling komt te liggen.

